

Onderzoeksverslag BHIC Fellowshiponderzoek – Waakzaam en Dienstbaar

Een onderzoek naar aanpassingsprocessen binnen de Osse Gemeentepolitie tussen de jaren '30 en '80 van de twintigste eeuw

Laura Brinkhorst
Laura.brinkhorst@ru.nl
BHIC Fellowshipronde II
April – augustus 2023

Inhoud

Inleiding	3
Historische context	6
Thema 1: Organisatie en de Politietaak.....	8
Rapport Politie in Verandering	8
Beleidsplan	9
Thema 2: Diversiteit en inclusie	11
Vrouwen	11
Minderheden.....	13
LHBT'ers	14
Thema 3: Plicht tegenover burgerschap.....	15
Thema 4: Interactie met burgers en bejegening	18
Wederzijdse verwachtingen	18
De Wijkagent	19
Omgaan met klachten	20
Arrestantenzorg.....	22
Conclusie	24
Bronvermelding	25
Literatuur	25
Primaire bronnen	26

Inleiding

‘Waakzaam en dienstbaar’, zo luidt de slogan van de Nederlandse politie. Deze slogan staat symbool voor de duale taak die de politie heeft in onze samenleving: het handhaven van de wet en openbare orde enerzijds en het helpen van burgers anderzijds. De politie is geïncorporeerd tussen overheid en burger en heeft als zodanig te maken met verwachtingen vanuit de samenleving. Door de geschiedenis heen zijn deze verwachtingen nogal eens veranderd, met name als gevolg van sociaalmaatschappelijke ontwikkelingen. Dit heeft op meerdere momenten in de twintigste eeuw tot discussies geleid, hetzij over gewelddadig politietoedredden, de opname van vrouwen en minderheden in de organisatie, discriminatie of de manier waarop de politie burgers bejegt. Veranderende verwachtingen hebben gedurende de hele twintigste eeuw geleid tot druk op de politie om de organisatie, dan wel de politietraditie aan te passen. Het zijn deze aanpassingsprocessen, de aanpassingsbereidheid en het aanpassingsvermogen van specifiek de Gemeentepolitie in Oss die in dit onderzoek centraal staan. Het onderzoek richt zich op de periode 1930 – 1990. Door middel van een lange termijnstudie naar hoe de Osse Gemeentepolitie met burgers interacteerde, zal duidelijk worden hoe de politie nu eigenlijk op werkvloerniveau functioneerde. Als organisatie met van oudsher een sterke korpscultuur is de politie een uitstekende casus om de interacties tussen overheidsdienst en burgers te bestuderen. In de publieke opinie en in de academische literatuur wordt de politie namelijk vaak gezien als louter uitvoerder van overheidswensen zonder eigen interne autonome dynamiek. Het bestuderen van de interne werking van de Osse Gemeentepolitie biedt nieuwe, bottom-up inzichten in het functioneren en aanpassen van de politie.

De keuze voor Oss hangt samen met een aantal aspecten. Over het algemeen is de bestaande literatuur over de Nederlandse politie erg op de Randstad gericht. Grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Den Haag krijgen veel aandacht. Voor een onderzoek naar aanpassingsprocessen en interacties tussen politie en burgers is het echter zinvoller om naar een kleinere gemeente zoals Oss te kijken. Het merendeel van de Nederlanders woonde in de twintigste eeuw immers niet in de Randstad en de meeste politiemensen werkten niet in de Randstad. De keuze voor Oss is dus enerzijds een poging om een representatiever beeld van de dagelijkse politietraditie te schetsen, maar anderzijds ook om meer analyse in de politiehistoriografie te brengen. In de overzichtswerken over de Nederlandse politie geschreven door Fijnaut, Meershoek en van der Wal staan voornamelijk het nationale perspectief, grote politieke discussies en de inrichting en hervormingen van het bestel centraal.¹ Deze banden vertellen op chronologische wijze de organisatiegeschiedenis van de Nederlandse politie. De vraag hoe de politie door de jaren heen op werkvloerniveau functioneerde, waarom en hoe de politie zich aanpaste aan maatschappelijke discussies ontbreekt. Uiteraard zijn er ook lokale politiegeschiedenissen. Deze zijn voor Oss vooral beschrijvend, weinig analyserend en dateren uit de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw.² Een waardevolle aanvulling op de historiografie is dus om op lokaal niveau te kijken hoe een klein korps zoals dat van Oss hiermee is omgegaan. Naast historici houden sociologen en bestuurskundigen zich bezig met de politie. Dit veld is beduidend analytischer en stelt soortgelijke vragen van interactie en vertrouwen tussen overheid en burger, alleen vanuit hedendaags perspectief.³ Deze studie probeert een brug te slaan tussen de

¹ C. Fijnaut, *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie. Een Staatsinstelling in de Maalstroom van de Geschiedenis* (Amsterdam 2007).

J. Smeets, *Verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat* (Utrecht 2007).

G. Meershoek, *De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving* (Hengelo 2007).

R. van der Wal, *De vakorganisatie en het beroepsonderwijs* (Gouda 2007).

² H. Brans, *Gemeentepolitie Oss 1948 – 1982* (1982).

J. Casperie, ‘Beschouwingen over de criminaliteit in Oss E.O. vergeleken bij die in andere centra van Noord-Brabant’, *Psychiatrisch Juridisch Gezelschap* (Amsterdam 1934).

B. Wattenberg, *De Dienders van Oss 1699 – 1924* (1988).

M. Scholten en B. Wattenberg, *Tussen Raadhuis en Raadhuislaan: 100 jaar Korps Gemeentepolitie Oss 1893 – 1993* (1992).

³ S. Charman, *Police specialisation, identity and culture: becoming blue* (Cham 2017).

beschrijvende historische literatuur enerzijds en de meer analytische sociologische literatuur anderzijds.

Deze studie is uitgevoerd met behulp van fellowshipgelden van het Brabants Historisch Informatiecentrum en richt zich mede daarom ook specifiek op een Brabantse plaats als Oss.⁴ Daarnaast was van alle politiearchieven beschikbaar bij het BHIC die van Oss het meest compleet. Om aanpassingsprocessen te reconstrueren en te onderzoeken wat de aanpassingsbereidheid van het Osse Gemeentekorps was, is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van interne communicatie, bekendmakingen, klachten, evaluatierapporten en notulen van vergaderingen. Daarnaast zijn de zogenaamde dag- en nachtrapporten een belangrijke bron. Deze bevatten per dag korte beschrijvingen van de politiedienst waarmee de uitvoering van de dingen die in interne communicatie en vergaderingen besproken werden, getoetst kan worden. Of er op een bepaald gebied sprake was van aanpassing vindt men dus onder andere terug in dag- en nachtrapporten. Daarnaast bleek het archief van het gemeentebestuur van Oss ook erg bruikbaar om lokale veiligheidspolitiek en communicatie tussen de politie en lokaal bestuur in kaart te brengen.

Naast de gemeente- en politiearchieven zijn ook interviews gehouden met twee oud-politiemensen uit Oss: oud-korpschef van 1974 tot 1981 Rob Hessing en oud-agent Wil Steenbakkers die zijn gehele carrière van 1966 tot 2002 in Oss heeft gewerkt en daar alle rangen tot hoofdinspecteur doorlopen heeft. Deze interviews bleken erg waardevol om een gevoel voor dit kleine korps te krijgen.⁵ De archieven tonen veelal een papieren werkelijkheid en door de interviews kwam het werkvloerperspectief goed naar voren. Daarnaast waren de interviews een mooie kans om juist naar die thema's te vragen waar in de archieven relatief weinig informatie over was, zoals diversiteit en inclusie. Uiteraard moet men kritisch blijven als het gaat om interviews. Deze zijn per definitie subjectief. Geïnterviewden kunnen selectief zijn in wat ze vertellen en wat niet. Daarnaast kan het geheugen een persoon soms in de steek halen. Voor dit onderzoek is dan ook zo goed mogelijk geprobeerd de informatie uit de interviews te staven met archiefmateriaal. Wel ging de materie door de verhalen van meneer Hessing en meneer Steenbakkers erg leven. Ik ben hen dan ook zeer dankbaar dat zij openstonden voor een interview.⁶

Als laatste is Oss vanuit historisch perspectief gezien een interessante casus. Oss kende een bijzondere politiecontext door de activiteiten van de Bende van Oss eind negentiende en begin twintigste eeuw. Met name in de jaren dertig werden in en rondom Oss tientallen zware misdrijven gepleegd zoals mishandeling, afpersing, brandstichting, overvallen en moord. Over deze zware criminaliteit werd in de landelijke pers veel geschreven en Oss kreeg een reputatie als crimineel oord en men noemde Ossenaars ook wel 'messentrekkers' vanwege de vele steekpartijen. Veel is reeds geschreven over het optreden van de Marechaussee, zoals Smeets in zijn boek over de Affaire-Oss heeft gedaan.⁷ In deze lokale historiografie is de Gemeentepolitie echter onderbelicht gebleven, terwijl het qua interacties met burgers juist de Gemeentepolitie is die nauwer contact had met het publiek dan de gekazerneerde Marechaussee.

I. van Ooyen, *Bürger – Polizei – Kultur* (Frankfurt 2017).

D. Schaap, *The police, the public, and the pursuit of trust. A cross-national, dynamic study of trust in the police and police trust-building strategies* (Den Haag 2018).

P. Ramshaw, M. Silvestri en M. Simpson, *Police leadership: changing landscapes* (Cham 2019).

⁴ In september 2023 ben ik een promotieonderzoek gestart naar hetzelfde thema gebruikmakend van dezelfde methode, maar dan voor meerdere gemeenten in Nederland. Dit onderzoek naar de Gemeentepolitie van Oss was dus een goede leerschool, met name op het gebied van methodiek en brongebruik. Meer informatie over het promotieproject: ['To protect and serve' | Radboud University \(ru.nl\)](https://www.ru.nl/to-protect-and-serve/).

⁵ S. Keulen en R. Kroeze, 'Back to business: A next step in the field of oral history – The usefulness of oral history for leadership and organizational research' in: *The Oral History Review* 39:1 (2012) 15 – 36.

⁶ Het interview met Rob Hessing is afgenomen op 13-7-2023 in Den Haag.

Het interview met Wil Steenbakkers is afgenomen op 18-7-2023 in Oss.

⁷ J. Smeets, *De Affaire-Oss. Van lokaal conflict tot nationale rel* (Amsterdam 2001), 59 en 61.

De grote vraag die centraal staat in dit onderzoek is hoe de Osse gemeentepolitie zich aanpaste aan veranderende maatschappelijke en bestuurlijke verwachtingen ten aanzien van hun organisatie en optreden. Deze vraag richt zich op hoe en waarom interacties tussen de gemeentepolitie en burgers veranderde. Dit wordt onderzocht aan de hand van vier thema's:

1. Organisatie en de politietaak. Gedurende de twintigste eeuw heeft de Nederlandse politie op organisatorisch vlak met allerlei uitdagingen te maken gehad. Een van die uitdagingen is de invulling van de politietaak. Vanaf de jaren zestig is de samenleving kritischer geworden op politieoptreden. De politie zou te ver van de burger af staan. Dit had tot gevolg dat de politie zich heeft geprobeerd aan te passen door meer toenadering te zoeken met burgers. De invoering van de wijkagent is hier een voorbeeld van. Hoe is deze ontwikkeling van wetmatige naar rechtvaardige politie in Oss verlopen?
2. Diversiteit en inclusie. Hoe ging de politie om met de verwachting dat de politie als overheidsinstituut de samenleving weerspiegelt? Na de Tweede Wereldoorlog sloten vrouwen, religieuze minderheden, mensen met een migratieachtergrond en LHBT-mensen zich langzaam maar zeker aan bij de politie als gevolg van toenemende democratisering en emancipatie. Hoe reageerde de Osse Gemeentepolitie op deze ontwikkelingen als het ging om instroom, acceptatie en bevordering?
3. Plicht tegenover burgerschap. Tijdens de dienst moet een politieagent onpartijdig zijn, dit is een belangrijke norm. Een politieagent is echter ook een burger met politieke rechten en persoonlijke dan wel religieuze overtuigingen. Plicht en burgerschap kunnen botsen, dus hoe reageerde men in Oss op bijvoorbeeld weigering en gewetensbezwaren? We zullen zien dat er in Oss met name in de periode voorafgaand aan en tijdens de Duitse bezetting van Nederland sprake was van spanningen tussen plicht en burgerschap.
4. Interactie met burgers en bejegening. Dit betreft de manier waarop de politie met burgers omgaat. Voorbeelden zijn de behandeling van verdachten, het gebruik van geweld en de bejegening van burgers. Over het algemeen kan gesteld worden dat burgers minder autoritair en strikt gedrag van de politie zijn gaan verwachten. Op welke punten paste de Osse Gemeentepolitie zich aan en wat voor nieuwe praktijken werden aangenomen?

Om de argumenten, factoren en actoren in aanpassingsprocessen te analyseren, worden een aantal concepten gebruikt. Het hoofddoel is om aanpassingsprocessen, dus organisatorische veranderingsprocessen qua beleid, houding en optreden, te reconstrueren. Voordat er echter sprake kan zijn van aanpassing, moet er eerst aanpassingsbereidheid zijn. Dat wil zeggen dat men binnen de organisatie overtuigd moet zijn van de noodzakelijkheid van aanpassing. Dit zal in kaart worden gebracht aan de hand van een aantal casussen per thema. Daarnaast kan er wel de wil zijn om te veranderen, hier moet men ook de middelen voor hebben. Het korps moet dus ook het technische of praktische vermogen hebben om zich aan te passen. Aanpassingsbereidheid en aanpassingsvermogen zijn dus vereist om aanpassingsprocessen mogelijk te maken en zullen in de geselecteerde casussen systematisch geanalyseerd worden.

Als laatste moet gezegd worden dat ondanks dat de politiearchieven voor Oss erg rijk zijn, een complete reconstructie van het verleden onmogelijk is. Een historicus moet werken met wat overgeleverd is. Dit is in deze studie niet anders. Er is zo goed mogelijk geprobeerd om voor elk thema per tijdsperiode geschikte casussen te vinden om aanpassingsprocessen mee te reconstrueren. Soms is de conclusie echter dat er simpelweg weinig tot geen materiaal beschikbaar was of dat bleek dat een bepaalde kwestie in Oss niet aan de orde was, terwijl hier op nationaal niveau wel discussie over was.

Het verslag is opgebouwd aan de hand van de beschreven thema's. Eerst zal worden ingegaan op het thema organisatie en politietaak, gevolgd door diversiteit en inclusie, plicht tegenover burgerschap en interactie met burgers en bejegening. In de conclusie zullen de belangrijkste lange termijn bevindingen samengevat worden.

Historische context

Voordat naar de bronnen gekeken kan worden, is kennis vereist van hoe het Nederlandse politiebestedel in de twintigste eeuw georganiseerd was. Nederland heeft in deze periode altijd een decentraal bestel gehad, wat betekent dat de politie niet onder een landelijk leiderschap viel, maar dat er meerdere korpsen met politiebevoegdheden waren. Allereerst was er een onderscheid tussen Gemeentepolitie in steden en Rijkspolitie in meer landelijke gebieden en als het ging om nationale aangelegenheden. Hierbij is de Gemeentepolitie een eigen politiemacht, maar vielen er meerdere korpsen onder de Rijkspolitie, zoals de Rijksveldwacht en de Koninklijke Marechaussee. De Koninklijke Marechaussee is een militair politiekorps wat betekent dat Marechaussees zowel soldaat, als politiemann waren. Traditioneel worden ze ingezet voor zaken als grenscontroles en als politiemacht voor het leger, maar werden dus ook in de burgersamenleving ingezet. De Rijksveldwacht opereerde naast de Marechaussee, als niet-militair politiekorps in de meer landelijke gebieden.⁸ In Oss waren al deze drie politiekorpsen in ieder geval tot de Tweede Wereldoorlog aanwezig. Er was een Marechausseebrigade en een gemeentelijk politiekorps. Hierbij moet opgemerkt worden dat tot de Duitse bezetting van Nederland agenten van de gemeentepolitie ook onbezoldigd Rijksveldwachter waren. Zij deden zowel dienst in de gemeentekom, als in de omliggende gebieden. In kleine steden met een sterk ruraal karakter kwam dit vaker voor.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland veranderde er organisatorisch veel voor de Nederlandse politie. Op landelijk niveau kwam er in mei 1940 een nieuwe politiebaas: *Generalkommissar* Hanns Albin Rauter (1895 - 1949) verantwoordelijk voor politie en veiligheid. Hij was zowel de hoogste baas van de Nederlandse politie als de Duitse politiemacht die was meegekomen naar bezet Nederland.⁹ Rauter moest het decentrale Nederlandse politiebestedel reorganiseren tot een centraal geleide politieorganisatie naar Duits model. Qua houding en optreden betekende dit dat de politie een meer militair en bovenal nationaalsocialistisch karakter moest krijgen. Wat de organisatie van het inefficiënte Nederlandse bestel betreft, bracht men als eerste het aantal politiekorpsen terug van vijf naar drie. Het Korps Politietroepen, een extra soort ordepolitie dat ten tijde van de mislukte revolutiepoging van Troelstra werd opgericht en de Rijksveldwacht werden geïntegreerd in de Koninklijke Marechaussee.¹⁰ In Oss bleef de Gemeentepolitie dus gehandhaafd en ook de Marechaussee bleef aanwezig. Het grote verschil was dat er boven de gemeentelijke korpsleiding, nu ook een Duitse politieleiding was die bevelen konden geven.¹¹ Controle over de politie was voor de bezetter erg belangrijk. Nazi-Duitsland was een politiestaat en wie de politie in zijn macht heeft, kan ook macht uitoefenen over de burgerbevolking. Centralisatie was daarom belangrijk. Daarnaast probeerde Rauter vanaf 1941 de gehele Nederlandse politie nog fanatieker te nazificeren, zodat hij over een betrouwbare nationaalsocialistische politiemacht kon bezitten. Dit betekende onder andere het militariseren van het uniform, het invoeren van militaire rangen en ideologische vorming. Ook werd een nieuwe nationaalsocialistische politievakbond opgericht waar iedereen lid van moest zijn en werd er in Schalkhaar een nationaalsocialistische politieopleiding gestart. Deze opleiding werd de standaard voor nieuwe agenten en idealiter gingen ook huidige agenten naar Schalkhaar voor bijscholing.¹²

⁸ Smeets, *De Affaire-Oss*, 59 en 61.

⁹ M. Croes, 'The Dutch Police Force and the Persecution of the Jews in the Netherlands during the German occupation, 1940-1945', in: *Local government in Occupied Europe (1939-1945)* 67 – 81, aldaar 71.

¹⁰ Fijnaut, *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie*, 10.

¹¹ P. Romijn, 'Die Nazifizierung der lokalen Verwaltung in den besetzten Niederlanden als Instrument bürokratische Kontrolle' 93 – 120 in: W. Benz, J. Houwink ten Cate, G. Otto, *Die Bürokratie der Okkupation. Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa* (Berlin 2018), 96 en 97.

¹² J.J. Kelder, *De Schalkhaarders. Nederlandse politiemannen naar nationaal-socialistische snit* (Leiden 1990), 12 en 13.

B. Huizinga en K. Aartsma, *De Zwarte Politie 1940 – 1945* (Amsterdam 1986), 37, 69 en 70.

A. van Liempt, 'Duitsers konden het niet alleen', in: A. van Liempt, *De jacht op het verzet. Het meedogenloze optreden van Sicherheitsdienst en Nederlandse politie tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2013), 40.

Na de bevrijding in mei 1945 werden de organisatorische hervormingen van de bezetter niet teruggedraaid. Het Nederlandse politiebesteding bleef tot de reorganisatie van 1993 grotendeels op dezelfde manier functioneren met gemeentelijke politiekorpsen en rijkspolitie voor nationale aangelegenheden. Daarnaast moest de Nederlandse politie gezuiverd worden. Hoewel men aan de ene kant kan stellen dat de politie als instituut 'fout' was geweest vanwege de onvermijdelijke samenwerking met de bezetter in bijvoorbeeld het uitvoeren van anti-Joodse maatregelen, was het ondoenlijk om de gehele politie te zuiveren. Er zou dan geen daadkrachtig politieapparaat overblijven, iets dat in de chaotische periode direct na de bevrijding wel nodig was. Zodoende konden de meeste politieagenten aanblijven, ondanks dat zij bijvoorbeeld hadden meegewerkt aan razzia's. Alleen de gevallen waarvan na onderzoek duidelijk werd dat zij zich buitensporig hadden gedragen door bijvoorbeeld actief op Joden te jagen werden gezuiverd en eventueel vervolgd door de Bijzondere Rechtspleging. Opmerkelijk aan de politiezuivering is wel dat de politie vaak zichzelf zuiverde. Commissies bestonden veelal uit politieambtenaren van hetzelfde korps. Ondanks de kritiek hierop konden de meeste politiemensen dus aanblijven.¹³

Na de zuiveringen kon de politie weer worden opgebouwd en was er meer ruimte voor professionele ontwikkeling. Toch braken er met name vanaf de jaren zestig turbulente tijden aan. Men kreeg niet alleen te maken met nieuwe vormen van criminaliteit, maar ook maatschappelijke onrust en sociale problematiek. Waar de jaren vijftig redelijk rustig verliepen kwam in de jaren zestig een proces van voortschrijdende democratisering op gang. Er kwamen nieuwe sociale groepen die de maatschappij en overheid openlijk bekritiseerden, zoals studenten, krakers en provo's. Protesten werden door de politie veelal beantwoord met geweld. De Bouwvakkersrellen van 1966, de krakersrellen en studentenprotesten in de jaren zeventig, evenals de Kroningsrellen van 1980 zijn enkele voorbeelden. De repressieve methode had voor de oorlog nog gewerkt, maar bleek nu achterhaald en werkte juist averechts. Er kwam kritiek op de politie en vanuit de samenleving was in toenemende mate het geluid te horen dat de politie louter uitvoerder van overheidswensen was en niet meer in contact stond met de burger. Het werd pijnlijk duidelijk dat de politie onvoldoende aansluiting had gevonden bij de maatschappelijke ontwikkelingen van die tijd waardoor een kloof was ontstaan tussen politie en burger. De politie wist eenvoudigweg niet hoe te reageren, niet alleen op ongeregelde heden, maar überhaupt op het dalende aanzien van het gezag. Het jaar 1966 wordt dan ook wel gezien als kantelpunt in het denken over de politietak en hoe de politie zich tegenover burgers zou moeten opstellen. Toch zou het nog tot 1978 duren voordat het rapport *Politie in Verandering* hier echt verandering in zou brengen en men actief bezig ging met de transitie van een wetmatige politie naar een rechtvaardige politie.¹⁴

¹³ H. Piersma, *Op eigen gezag. Politieverzet in oorlogstijd* (Amsterdam 2019), 169 en 170.

¹⁴ K. Heijink, H. Andersson, J.Th.A.M. Berkhout, E.E. Nordholt, P.C. Peters, M.A. Straver en J. Wiarda, *Politie in Verandering. Een theoretisch model* (1978).
Fijnaut, *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie*, 11.

Thema 1: Organisatie en de Politietoon

Zoals vermeld heeft de Nederlandse politie met name gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw met een veelheid aan kritiek te maken gehad als gevolg van veranderingen in de samenleving. Vanaf de jaren zestig werd men kritischer op de politie en gingen burgers minder autoritair gedrag verwachten. Ook was het geluid hoorbaar dat de politie zich had vervreemd van de burger. Dit besef was na de Bouwvakkersrellen in Amsterdam in 1966 al doorgedrongen tot de politie, maar het zou nog lang duren voordat er echte veranderingen op gang zouden komen. Hoe dit proces in Oss verliep, is het onderwerp van deze paragraaf.

Rapport Politie in Verandering

Het rapport *Politie en Verandering* uit 1978 was een invloedrijk rapport dat wat betreft de omgang van de politie met de burger in de vinger op de zere plek legde. In het rapport wordt enerzijds de formatie en sterkte van de Nederlandse politie behandeld, ingegeven door verschuivingen in criminaliteit en de opkomst van internationale drugshandel. Anderzijds gaat het rapport over maatschappelijke problematiek. Het rapport wijst namelijk ook op de wijze waarop de politie haar functie in de maatschappij vervult. Voor 1966 overheerste de traditionele benadering van de politie: de politie als zwaard in handen van de overheid om de wet en openbare orde te handhaven. Tot dit punt ging politietoetreden dus vooral uit van wat de overheid wenste en erg gericht op wetmatigheid. Tot en met de jaren zestig was de politie bovendien erg onpersoonlijk. De politie was zichtbaar als zij op surveillance waren, maar altijd met een bepaalde afstand tot het publiek. De politieagent was niet erg benaderbaar. En ondanks dat sociale hulpverlening ook toen al een hoofdtaak van de politie was, werd hier weinig aandacht aan besteed. Zolang sociale problematiek niet tot wetsovertredingen of ordeverstoringen leidde, werd hier niet op gehandeld en was toenadering niet nodig.¹⁵

Een keerpunt was dus de maatschappelijke onrust van 1966. Men besepte wel wat de problemen waren, maar was toch niet in staat om hier effectief op in te spelen. In plaats van toenadering te zoeken tot de burgers waarvan de politie vervreemd was geraakt en zich meer te richten op sociale problematiek, ging men over tot de zogenaamde 'middelenemancipatie'. Dit hield in dat men hoopte de toegenomen criminaliteit en onrust te bestrijden door de inzet van nieuwe technische middelen zoals communicatiemiddelen en opsporingsapparatuur in te zetten. Dit pakte de problemen van vervreemding en sociale problematiek echter niet aan waardoor effectieve veranderingen uitbleven. De afstand tussen burger en politie bleef. Wel nam vanwege de onvrede die ook binnen de politie zelf heerste, de invloed van medezeggenschapsorganen toe. Een voorbeeld hiervan is de dienstcommissie waarin per gemeentekorps vertegenwoordigers van het uitvoerende personeel zaken konden aankaarten en tegenwicht konden bieden aan de korpsleiding.¹⁶

In de jaren na 1966 was de politie dus niet in staat om toenadering te zoeken met burgers. Dit leidde ertoe dat de politie steeds kritische bekeken werd. Gezagsuitoefening was een gevoelige aangelegenheid geworden. Pure machtsuitoefening werd nauwelijks meer geaccepteerd en leidde vrijwel altijd tot maatschappelijke verontwaardiging. De klassieke, uniforme samenleving had plaatsgemaakt voor een pluriforme maatschappij en de sociale- en hulpverleningstaak van de politie kon niet langer worden genegeerd. Het was tijd voor structurele ingrepen. De politietoon zou in deze nieuwe samenleving gebaseerd moeten zijn op duurzame relaties met het publiek en het verkleinen van de afstand tussen overheid en burger. Het rapport toont zich dus bewust van het feit dat de politie idealiter constant nadenkt over haar organisatie en uitvoering van de dienst. Een maatschappij die verandert stelt andere eisen aan de politie. De verandering die men in *Politie in Verandering* voor ogen had, sloot hierop aan. Men wilde naar een probleemoplossende politie die een schakelfunctie in de maatschappij kon vervullen. Hier zouden politionele middel op gericht moeten zijn. In de periode van de 'middelenemancipatie' waren middelen letterlijk het doel geworden. Nu moest er afgestapt

¹⁵ Heijink, Andersson, Berkhout, Nordholt, Peters, Straver en Wiarda, *Politie in Verandering*, 3, 7, 8, 21 en 25.

¹⁶ Ibidem, 34, 35, 39 en 161.

worden van dingen als surveillance en boetes uitschrijven om bepaalde quota's te halen of als doel op zich.¹⁷

Beleidsplan

Met het oog op *Politie in Verandering* is het interessant hoe de Osse Gemeentepolitie qua aanpassingsprocessen op bepaalde terreinen voorliep op het rapport. Dit is onder andere te wijden aan de komst van de nieuwe korpschef Rob Hessing in 1974. Hessing kwam als jonge commissaris van 33 jaar oud binnen bij het Osse korps. Naar eigen zeggen trof hij daar een wantrouwige politieorganisatie aan. Niet zozeer wantrouwig naar burgers toe, maar naar de leiding. Onder de vorige korpschef Versteeg heerste er een autoritaire sfeer en was er afstand en wederzijds wantrouwen tussen de leiding en het personeel. Hessing maakte er werk van het vertrouwen te herstellen en slaagde hierin. Wil Steenbakkers onderschrijft deze ontwikkeling.

Toen Hessing in 1974 naar Oss kwam, zat ook de Osse Gemeentepolitie nog sterk in de periode van middenemancipatie, maar was er weinig zicht op wat de inzet van nieuwe middelen en technieken qua criminaliteitsbestrijding en veiligheid precies opleverde. De politie moest zich, om de samenleving zo goed mogelijk van dienst te zijn, meer gaan richten op de effectiviteit en doelmatigheid van politie inzet. Dit betekende in de eerste plaats dat de effecten van politioptreden meetbaar moesten worden gemaakt. Om hier grip op te krijgen voerde Hessing in Oss als eerste een beleidsplan in. Hierin stonden beknopt de prioriteiten en concrete doelen qua criminaliteitsbestrijding, veiligheid en sociale problematiek. Op basis van het beleidsplan konden vervolgens evaluaties plaatsvinden om te meten of politioptreden het gewenste effect had of dat men de inzet moest aanpassen. Voorheen gingen politiemensen veelal op surveillance zonder plan. Hierin is al een toegenomen verantwoordelijkheidsgevoel ten overstaande van burgers te herkennen. Het is immers de politie die voor de veiligheid van burgers verantwoordelijk is. Om zijn korps zo in te richten dat het effectief kon opereren, ging Hessing ook veel naar congressen om te leren van het bedrijfsleven. Er kan dus gesteld worden dat Oss in 1974 een doortastende korpschef kreeg.

Beleidsplannen werden volgens Hessing in samenspraak met de gemeenteraad opgesteld. De raad had inspraak en moest akkoord gaan met het beleid. Ook dit is volgens zowel Hessing als Steenbakkers een vernieuwing. Hessing had als korpschef sowieso eens per week contact met de gemeenteraad. Volgens Steenbakkers merkte de werkvloer echter vrij weinig van dit contact met de lokale politiek. Dit bleef beperkt tot kennisneming van en instemming met beleid, hoewel er af en toe ook gehandeld werd naar de wens van bijvoorbeeld een wethouder om ergens extra verkeerscontroles te houden. Het echte inhoudelijke politiebeleid lag voor het overgrote deel bij het korps zelf. Wel vindt men in de politiearchieven een overzicht met welke politiemensen in 1981 in gemeentelijke commissies zaten. Een deel van de hoofdagenten en brigadiers zaten bijvoorbeeld in overleggen van de woningbouwvereniging, de gemeentelijke sociale dienst, de marktcommissie en de commissie woonwagengerwerk.¹⁸

De aanleiding voor Hessing om het beleidsplan in te voeren was niet alleen het gebrek aan meetbaarheid van politie inzet, maar ook de veranderingen die gaande waren binnen de Nederlandse politie. Hoewel het tot 1978 duurde voordat *Politie in Verandering* voor echte veranderingen zorgde, gaf Hessing aan dat mensen op nationaal niveau zochten naar andere mensen van voorheen. Er was duidelijk behoefte aan nieuwe, jonge politiechefs die de noodzaak inzagen van een verschuiving van een wetmatige naar een rechtvaardige politie waarbij contact met burgers en discretionair handelen belangrijker werd. Discretionair handelen betekent dat je met mate met politieke bevoegdheden omgaat, bijvoorbeeld als iemand fietst in een voetgangerszone. In het nieuwe model zouden politiemensen dan in plaats van meteen een boete uitdelen, een waarschuwing geven. Zo wordt er een balans gevonden tussen wetshandhaving, want er wordt wel ongewenst gedrag gecorrigeerd, maar ook tegemoetgekomen aan de verwachting van coulance en redelijkheid. Hessing benadrukte in

¹⁷ Heijink, Andersson, Berkhout, Nordholt, Peters, Straver en Wiarda, *Politie in Verandering*, 46, 54, 56 en 163.

¹⁸ BHIC, 7366 Gemeentepolitie Oss 1856 – 1945, inv.nr. 271.

zijn interview verder dat de politiek zich ook niet erg interesseerde voor de politie in de jaren zestig en zeventig. De interne receptie van het beleidsplan was volgens Hessing positief. Het korps werd volgens hem trotser omdat ze bij beleidsontwikkeling en de uitwerking ervan betrokken werden. Het personeel had namelijk ook inspraak en moest akkoord gaan. Hoewel Wil Steenbakkers het ermee eens is dat de stemming en werkverdeling onder Hessing beter werd, is hij kritischer over de beleidsplannen. Hij stelt dat de mate waarin dingen die op hoger niveau besloten worden doordringen tot de werkvloer veelal van toevalligheid afhangen.

In het politiearchief zijn beleidsplannen te vinden. Als we als voorbeeld 1985 nemen, valt op dat het vrij kort en bondig is. Gezonden aan het voltallige personeel bevat het globale doelen met betrekking tot alle afdelingen. Qua wijkzorg lag de nadruk op het terugdringen van vandalisme, vervuiling, overlast door jeugd en kleine criminaliteit. Wat recherchezaken betreft moest meer aandacht gaan naar helingbestrijding zoals rijwioldiefstallen, auto- en woninginbraken, illegaal vuurwapenbezit en handel in en gebruik van verdovende middelen. Verder wilde men alcoholgebruik in het verkeer aanpakken en de arrestantenzorg verbeteren. Ook wordt de professionele ontwikkeling van het personeel telkens vermeld in de beleidsplannen.¹⁹ Wil Steenbakkers beaamt dit en vertelde hier zelf ook voordeel van te hebben gehad. Zo mocht hij gedurende een paar jaar gastlessen geven op de recherschool in Zutphen over zijn expertise op het gebied van woonwagenbewoners. Zodoende kwam hij als brigadier in een buitengewoon professionele omgeving terecht waar normaliter hoofdcommissarissen, hoofdofficieren en meesters het onderwijs verzorgden.

Het kan dus gesteld worden dat de Osse Gemeentepolitie reeds voor het uitkomen van het rapport *Politie in Verandering* bezig was met het doorvoeren van de gewenste cultuuromslag bij de politie. Ook na de publicatie van het rapport kan men in bijvoorbeeld notulen van de grote stafvergadering, bestaande uit de korpschef, hoofdinspecteur, inspecteur en adjudanten dus de hoge rangen, zien dat er systematisch aandacht wordt besteed aan sociale problematiek. Zo benadrukt de vergadering 14 januari 1980 het belang van nazorg bij zelfmoordpogingen. Een dergelijke boodschap werd vervolgens door de adjudanten verder door de organisatie verspreid.²⁰ Meer over de aanpassingsprocessen binnen de Osse Gemeentepolitie op het gebied van toenadering tot burgers komt bij thema vier aan bod.

*Figuur 1. Links: Portret van korpschef Cees Versteeg. Rechts: zijn opvolger Rob Hessing (rechts) op bij het afscheid van burgemeester Louis Jansen in 1980.
Bron: Beeldcollectie Stadsarchief Oss.*

¹⁹ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 72.

²⁰ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 104.

Thema 2: Diversiteit en inclusie

Hoewel het rapport van 1978 vrijwel zweeg over diversiteit en inclusie binnen de politie, was de maatschappelijke discussie over diversiteit en inclusie al sinds de Tweede Wereldoorlog aan de gang. Idealiter moet de politie als overheidsinstituut dat nauw in contact staat met burgers de samenleving weerspiegelen qua samenstelling. Hoe is de Osse Gemeentepolitie omgegaan met de instroom van vrouwen en minderheden? En werden deze groepen geaccepteerd in dit kleine korps?

Vrouwen

Historisch gezien is het politievak een mannenberoep. Nog steeds zijn de percentages mannen en vrouwen bij de politie nog verre van gelijk, zowel bij het uitvoerend personeel, als in leidinggevende posities. Men vindt echter al sinds de eerste feministische golf eind negentiende eeuw maatschappelijke discussies, hetzij op kleine schaal, dat de politie als overheidsinstituut meer vrouwen zou moeten bevatten. In de eerste helft van de twintigste eeuw waren er wel wat vrouwen in dienst van de politie, maar niet als agent met politionele bevoegdheden zoals arrestatiebevoegdheid, bekeuringen uitschrijven enzovoorts. Vrouwen hadden administratieve taken of een functie bij de zeden- of kinderpolitie. De opname van vrouwen in de politie kreeg na de Tweede Wereldoorlog een impuls. De politie had haar eigen organisatie moeten zuiveren en er was een personeelstekort. Bovendien stond de politie voor allerlei nieuwe uitdagingen zoals toenemend verkeer, jeugdoverlast en sociale problematiek.

Zodoende verschenen in 1953 de eerste geüniformeerde politievrouwen op straat welke wel alle politionele bevoegdheden hadden. Vanuit de korpsleiding was de gedachte dat de nieuwe naoorlogse problematiek een preventieve aanpak behoeft. Vrouwen zouden hier vanwege hun pedagogische kwaliteiten beter in zijn. Zij namen dus de nieuwe preventieve en toezichthoudende taken op zich zoals jeugdzorg, voorlichting op scholen, het opleiden van verkeersbrigadiers en het geven van verkeerslessen. In deze periode was het nog ondenkbaar dat vrouwen ook voor de surveillancedienst of recherche ingezet zouden worden. Vanwege de toen heersende opvatting dat vrouwen het zwakke geslacht zijn werden ze weggehouden van schokkende dingen zoals (zelf)moord, ongelukken, mogelijke confrontaties met verdachten en grove zedendelicten. Dit had ook te maken met de weerbaarheid van vrouwen. Fysiek zijn vrouwen zwakker dan mannen, maar in de jaren vijftig werd dit nog niet verholpen door vrouwen ook te bewapenen. Dit hadden ze bij hun preventieve en toezichthoudende taken immers niet nodig. Paradoxaal genoeg werden vrouwen wel onderwezen in wapenkunde, schieten en het werken met de wapenstok en handboeien. Aan de inclusiviteitsbeweging vlak na de oorlog lagen dus vooral praktische in plaats van idealistische ideeën ten grondslag.²¹

In het landelijke bestuur werd de afspiegelingsdiscussie voor het eerst omgezet in actief beleid in 1957 toen werd besloten dat er in tien jaar tijd 65 vrouwelijke leidinggevendenden bij de zeden- en kinderpolitie werkzaam moesten zijn. Men was blijkbaar doordrongen geraakt van het belang van vrouwen in leidinggevende posities, maar voorlopig bleef dit beperkt tot de takken van de politie waar vrouwen traditioneel al werkten. In 1967 bleek het streefcijfer bovendien te ambitieus, slechts een derde van het beoogde aantal was gerealiseerd.²²

Oud-politieman Steenbakkers kon in zijn interview een uitgebreid beeld schetsen van hoe het vrouwen verging bij de Gemeentepolitie Oss. Volgens hem werkten er in 1966 vier vrouwen bij de politie. Steenbakkers noemt dit aantal relatief groot voor zo'n klein korps. De vrouw met de hoogste rang was Trees Keultjes die op dat moment al hoofdagent was en uiteindelijk brigadier zou worden welke normaliter leiding geeft aan zo'n vier collega's. Een vrouwelijke adjudant (een rang hoger) is hij nooit tegengekomen in Oss. Het beeld geschetst door Steenbakkers over de werkzaamheden van dames komt overeen met wat reeds beschreven is. Vrouwen gingen over zaken met betrekking tot

²¹ M. de Graaff en R. van der Wal, *Op de schouders van voorgangers. Streven naar diversiteit in de Nederlandse politietop* (2011), 14.

²² Ibidem, 8.

zedes, jeugd en voorlichting. Toch kregen de dames volgens Steenbakkers de gelegenheid ook bij de afdeling bijzondere wetten te gaan werken als ze ambitie hadden.

Het besef dat vrouwen beter vertegenwoordigd moesten zijn in de politie drong pas in 1980 goed tot de organisatie door. In 1979 was uit een rapport gebleken dat 80 van de 140 korpsen geen een vrouw in dienst had (Oss hoorde hier niet bij). Ondanks dat ideeën over vrouwenemancipatie binnen de politie al sinds voor de oorlog hoorbaar waren, kwam de politiebond in 1980 pas met het standpunt dat de pluriformiteit van de samenleving ook tot uiting behoorde te komen in de samenstelling van de politie. Dit werd in 1985 omgezet in een streefcijfer van 25% vrouwen in de politieorganisatie. Tien jaar later bleek de stijging 12,5% geweest te zijn.²³

In Oss kwam er in 1980 weer een discussie op gang over de plaats van de vrouw bij de politie. In de notulen van de grote stafvergadering bestaande uit de korpschef, hoofdinspecteur, inspecteur en adjudanten, dus de hoogste rangen, vinden we het resultaat van een discussie of vrouwen ook bij de recherche werkzaam zouden moeten zijn. Onder andere de geschiktheid van vrouwen om piketdienst en late dienst uit te voeren waarbij verdachten moeten worden gehoord, men moet fouilleren en heftige dingen kan tegenkomen zoals dodelijke arbeidsongevallen, zelfmoorden, branden en dergelijke komen aan bod. De conclusie is dat vrouwen gelijk behandeld dienen te worden als mannen en dezelfde kansen moeten krijgen om bij de recherche werkzaam te zijn en bevorderd te worden. Wederom blijkt dat geschiktheid leidend is, want een absolute voorwaarde is dat voor een bevordering vrouwen alle werkzaamheden naar behoren moeten kunnen verrichten.²⁴

Over de instroom van vrouwen gaf Steenbakkers aan dat hier eigenlijk geen discussie over was. Zowel in sollicitatiecommissies, als in de dienstcommissie (een vergadering van medewerkers die de werkvloer vertegenwoordigen) was de mening dat als iemand geschikt is, geslacht onbelangrijk is. Dit gold zowel voor de tijd waarin vrouwen nog in de traditionele afdelingen van de politie werkzaam waren, als later in de jaren tachtig toen vrouwen ook meer reguliere diensten gingen doen. Hoewel de echt grote nadruk op het aannemen van vrouwen en minderheden pas aan de orde kwam in de jaren negentig toen de Gemeentepolitie gereorganiseerd werd tot Regiopolitie, was dit eind jaren tachtig ook al merkbaar. Waar men in de notulen van 1980 nog vindt dat voorkeursplaatsen voor een vrouw als 'niet reëel' worden beschouwd²⁵, geeft Steenbakkers in zijn interview aan dat hier weldegelijk sprake van was. Naar mate de afspiegelingsdiscussie eind jaren tachtig meer gepolitiseerd raakte, zouden vrouwen volgens hem voorgetrokken worden bij bevorderingen om aan de diversiteitseis te voldoen. Zo kon het voorkomen dat niet langer anciënniteit, maar geslacht de doorslaggevende factor was bij bevorderingen.

Hoewel vrouwelijke politieagenten in Oss dus geaccepteerd waren, vond er echter nauwelijks doorstroom plaats. Vrouwen bleven vaak bij de politie totdat ze gingen trouwen en uit dienst moesten. Dit was tot 1970 wettelijk zo bepaald. Ook daarna speelde het traditionele rollenpatroon een grote rol. Vrouwelijke agenten kwamen ook na 1970 voor de keuze te staan: baan of gezin, allebei was vrij ondenkbaar.²⁶ Dit verklaart ook waarom het streefcijfer uit 1957 nooit gehaald is, vrouwen moesten simpelweg de uit dienst voordat ze de kans hadden tot leidinggevende posities door te dringen. In Oss was dit niet anders.

²³ De Graaf en van der Wal, *Op de schouders van voorgangers*, 8 en 19.

²⁴ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 104.

²⁵ Ibidem.

²⁶ De Graaf en van der Wal, *Op de schouders van voorgangers*, 15.

*Figuur 2. Vrouwelijke politieagenten zorgen voor de drankjes t.g.v. het 25-jarig jubileum van korpschef Versteeg. Buiten dat vrouwen veelal werkzaam waren bij typisch vrouwelijke afdeling zoals de zeden- en kinderpollitie, behoorde dit soort huishoudelijke taken binnen de organisatie tot in de jaren zestig bij hun takenpakket.
Bron: Beeldcollectie Stadsarchief Oss.*

Minderheden

Ondanks dat de samenleving sinds de jaren zeventig al pluriformer was geworden, ging de politie pas in de jaren tachtig beleid voeren op het gebied van inclusie van mensen met een migratieachtergrond en andere minderheden. Ondanks dat er in de tweede helft van de twintigste eeuw nooit streefcijfers zijn vastgesteld, was het idee dat de politie een afspiegeling van de samenleving moest zijn nu echt doorgedrongen. Grootstedelijke korpsen zoals dat van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht gingen zich qua werving bijvoorbeeld richten op Surinamers en Antillianen.

In Oss was hier geen sprake van. Uit personeelslijsten van eind jaren tachtig staat onder het kopje 'ethniciteit' bij alle personen Nederlands vermeld.²⁷ Oud-korpschef Rob Hessing gaf in zijn interview aan dat je in Oss ook niet heel actief aan diversiteit kon doen, omdat er weinig diversiteit was qua afkomst en religie in Oss in de periode dat hij korpschef was (1974 - 1981). Als de populatie er in het dienstgebied niet is, kan er ook geen emancipatie plaatsvinden. Daarnaast gaf hij aan dat er praktische obstakels waren. Oss was een klein korps met weinig verloop waardoor het korps als geheel vrij statisch was en er weinig ruimte was om nieuwe mensen aan te nemen en dus ook weinig ruimte om actief beleid op de werving van vrouwen en minderheden te maken. Hoewel de aanpassingsbereidheid er dus wel was, zowel Hessing als Steenbakkers geven aan dat geschiktheid de belangrijkste kwaliteitseis was, is dit dus een voorbeeld van hoe dit soms niet leidt tot daadwerkelijke aanpassing. Deze specifieke uitdaging deed zich in Oss om praktische redenen niet voor, ook al waren er nationale discussies. De politie moet inderdaad de samenleving weerspiegelen, maar als het gaat om een gemeentekorps weerspiegelt deze in de praktijk vooral de plaatselijke bevolking.

Ook religie vormde geen punt van discussie. Oss was een vrij homogene gemeenschap en de politie weerspiegelde dit. Men was katholiek, maar niet bijzonder uitgesproken. Ook waren er nauwelijks moslims. Het zichtbaar dragen van religieuze uitingen zoals keppeltjes, kruisjes en hoofddoeken leverde dus op dit lokale niveau geen discussie op. Bovendien is Steenbakkers de mening toegedaan dat, in lijn met wat minister Yeşilgöz in november 2022 heeft gezegd²⁸, politiemensen geen religieuze uitingen moeten tonen tijdens de dienst, omdat onpartijdigheid belangrijker is dan politieke correctheid.

Een interessant punt qua diversiteit werd wel aangehaald door Steenbakkers met betrekking tot de Spaanse arbeidsmigranten die met honderden tegelijk in de vleesverwerkingsindustrie in Oss werkten in de jaren zestig en zeventig. Over het algemeen leefde deze groep vrij gescheiden van de Ossenaren en was er weinig overlast. Toch kon er onderling soms sprake zijn van spanningen en geweldsincidenten, vaak als gevolg van dronkenschap. Om de gastarbeiders beter te begrijpen vond de korpsleiding het destijds nuttig dat politieagenten de fabrieken bezochten. Daar zagen ze hoe geestdodend en luguber het werk van de migranten was en waar drankgebruik en agressie vandaan kon komen. De migranten stompten af en dergelijke bezoeken deed de Osse politiemensen beseffen

²⁷ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 158.

²⁸ Internet, Website NOS [Yeşilgöz: geen hoofddoek bij politie in uniform \(nos.nl\)](https://www.nos.nl/nieuws/2023/08/09/yeşilgöz-geen-hoofddoek-bij-politie-in-uniform) (Geraadpleegd 9-8-2023).

waarom die mannen soms deden wat ze deden. Dit is een duidelijke poging om meer toenadering en begrip te vinden tussen politie en burgers, ook in de jaren zestig en zeventig al toen de politie er juist van beschuldigd werd vervreemd te zijn geraakt van de gewone burger.

Wat betreft diversiteit en inclusie in de omgang met burgers moet dus gezegd worden dat Oss een vrij homogene gemeenschap was. Er waren buiten de woonwagengedwongen, weinig mensen met een migratie achtergrond. In de politiearchieven vinden we geen beleidsstukken of discussies over de omgang met minderheden. In het gemeentearchief voor 1985 wordt wel over discriminatie in bredere zin gesproken. Er was toen een discussie gaande over signalen en klachten van burgers over discriminatie en achterstelling van minderheden. Om welke minderheden dit gaat wordt niet vermeld. Er wordt ook vastgesteld dat de gemeente Oss geen actief anti-discriminatiebeleid heeft en dat hier verandering in moet komen. De politie had hier ook een rol in te spelen. Zo is te zien in gemeentelijke stukken dat politiemensen betrokken zijn bij gesprekken tussen belanghebbenden en de gemeente. Uiteindelijk werd besloten een centraal meldpunt in te stellen in de vorm van een discriminatietelefoon. Het meldpunt werd niet bemand door de politie, maar door de gemeente. Eventuele dringende zaken werden doorgespeeld aan de politie.²⁹

LHBT'ers

Het diversiteitsvraagstuk binnen de politie heeft een interessante ontwikkeling doorgemaakt. In de jaren dertig was er van diversiteitsbeleid geen sprake, vanaf de jaren vijftig werd voor het eerst beleid gemaakt op de participatie van vrouwen, gevolgd door mensen met een migratieachtergrond enkele decennia later. Diversiteit gaat echter nog verder, omdat de samenleving op een ander gebied namelijk ook pluriformer is geworden, namelijk op het gebied van gaardheid en seksualiteit. Volgens het idee dat de politie de samenleving moet weerspiegelen zouden ook mensen behorend tot de LHBTI gemeenschap in de politie opgenomen moeten worden.

In Oss verscheen in 1988 een nota van over gemeentelijk 'homo en lesbies beleid'. Ten aanzien van hoe men bij de Gemeentepolitie met diversiteit en inclusie omging worden in dit rapport een aantal interessante bevindingen vermeld. Uit een gesprek met de woordvoerder van de Gemeentepolitie blijkt bijvoorbeeld dat het niet bekend was of er homoseksuele mannen of lesbische vrouwen bij het korps werkzaam waren. Hoewel men van de woordvoerder verneemt dat homoseksualiteit in principe geen probleem is, stelt de commissie vast dat in ieder geval een deel van de medewerkers hier wel problemen mee heeft. Wil Steenbakkers onderschrijft dit in zijn interview. Zo lang je geschikt bent, zou het volgens hem niet moeten uitmaken of je man of vrouw, hetero of homo bent. Geschiktheid is het belangrijkste criterium. Hij gaf echter ook aan dat een deel van zijn collega's deze mening niet was toegedaan. Het zou bijvoorbeeld niet gewenst zijn dat iemand tijdens de dienst blijkt geeft van bijvoorbeeld homoseksualiteit. De commissie bestempelt dit als 'schijntolerantie'.³⁰

Korpschef Roelofs komt in november 1988 met een reactie op het rapport waaruit aanpassingsbereidheid blijkt. Hij vindt de toon van het rapport negatief en stelt dat de commissie bepaalde vooroordelen, bijvoorbeeld dat de politie niet tolerant is, probeert te bevestigen. Wel toont Roelofs inzicht in de eigen organisatie door te zeggen dat het vanwege de aard van de politieorganisatie onwaarschijnlijk is dat homoseksuele mensen bij de politie zullen solliciteren en dat de genoemde representativiteit van 10% voor de politie niet op zal gaan. Wel zegt hij dat het de taak van de politie is zich open te stellen voor homoseksuelen zowel tijdens de dienst door meer gewenning en contact, als binnen de organisatie. Hij toont zich hiermee bewust van maatschappelijke ontwikkelingen en toont aanpassingsbereidheid.³¹

²⁹ BHIC, 1566, Gemeentebestuur Oss 1961 – 1993, inv.nr. 704.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Thema 3: Plicht tegenover burgerschap

De buitengewone bevoegdheden die politiemensen bezitten, maakt dat zij objectief en onafhankelijk moeten handelen. Tegelijkertijd zijn politiemensen ook burgers met bepaalde persoonlijke, religieuze of politieke overtuigingen. Plicht en burgerschap botsen soms en kunnen leiden tot gewetensbezwaren en zelfs dienstweigering. Dergelijke kwesties vindt men in Oss met name in de periode voorafgaand aan en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland kwam de Nederlandse politie onder Duits gezag te staan. In Oss bleef de gemeentepolitie gehandhaafd, maar moest wel gehoorzamen aan Duitse bevelen en verordeningen. Voorbeelden hiervan zijn het controleren van persoonsbewijzen, verduisteringscontroles uitvoeren, het tegengaan van sabotage en verzet en het uitvoeren van anti-Joodse maatregelen. Met name het tegengaan van verzet en het uitvoeren van anti-Joodse maatregelen heeft voor de politie op bepaalde momenten voor twijfel en gewetensbezwaren gezorgd. Dit is ook niet zo gek. Als politieagent is een van de hoofdtaken het beschermen van burgers. Tegelijkertijd moet een politieambtenaar ook de wet handhaven en trouw zijn aan het gezag. Maar wat als het nieuwe gezag van je vraagt om bepaalde groepen burgers te benadelen en in gevaar te brengen?

De Nederlandse politie heeft in sommige contexten de reputatie gekregen dat zij positief tegenover het nationaalsocialisme en de NSB stond. De gezagsversterking die de NSB voor ogen had, zou goed passen bij wat politiemensen graag zouden zien. Een politieagent mag zich in zijn werk echter niet laten leiden door politieke overtuigingen. Onpartijdigheid is een belangrijke norm. In Oss werd de gemeentepolitie voor het eerst met een mogelijk gevoelige kwestie geconfronteerd in april 1938. Burgemeester Ploegmakers ontving op 22 april 1938 een brief van de redactie van *De Stad Oss* met een gerucht dat een groep van 50 NSB'ers die zaterdag voornemens zijn om in Oss te colporteren met *Volk en Vaderland*, een nationaalsocialistisch blad. Het gerucht bleek te kloppen en burgemeester deelde de kringleider in Nijmegen mede dat de NSB niet welkom was. Ook deed hij een oproep aan de inwoners en belangrijkste bedrijven en instanties van Oss om zich die zaterdag van elke manifestatie te onthouden en uit de kom te blijven. Veel van de aangeschreven instanties antwoordden dat ze de boodschap onder hun personeel en gemeenschap zullen verspreiden. De Gemeentepolitie ontving de instructie dat de 'verwijdering van ongewenste verdachte elementen is toegestaan'.³² Het dagrapport van die bewust zaterdag, 29 april 1938, bevat vervolgens informatie dat drie NSB'ers die kwamen colporteren zijn opgepakt, vermoedelijk omdat zij toch probeerden Oss in te komen. Een van hen had een mes bij zich wat in beslag werd genomen. Verder zijn er geen bijzondere gebeurtenissen in het politierapport te vinden. Uit de evaluatie achteraf blijkt ook dat de politie als eenheid optrad en goed samenwerkte om de NSB'ers buiten de gemeentegrens te houden. Er waren geen moeilijkheden of geweldsincidenten, de meesten hielden zich rustig.³³ Uit dit voorbeeld blijkt dat de politie eensgezind optrad en dat er dus blijkbaar geen gewetensbezwaren waren die politiemensen ervan weerhielden passief te handelen of te weigeren. Als er binnen de Osse gemeentepolitie nationaalsocialistische sympathieën waren, ging het correct uitvoeren van de dienst op dit moment in de geschiedenis voor.

Een kwestie waarbij wel sprake was van spanning tussen plicht en burgerschap was de bezettingsverordening dat het voeren van Nederlandse vlaggen of het dragen van koningsgezinde kleding of symbolen voortaan verboden was. De politie kreeg de duidelijke opdracht om op te treden tegen burgers die oranje of rood-wit-blauwe insignes, bloemen, strikjes of kleding droegen om hun pro-Nederlandse en anti-Duitse houding te tonen. Dit werd gezien als daad van verzet en moest door de politie worden tegengegaan.³⁴ In het verlengde hiervan zijn in de archieven meerdere mededelingen van hogere politiefunctionarissen zoals de *Höhere SS- und Polizeiführer* Rauter of de gewestelijke politiepresident te vinden met waarschuwingen dat men extra waakzaam moest zijn rond data zoals 10 mei toen Duitsland Nederland binnenviel en 31 augustus, de verjaardag van

³² BHIC, 7366, Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 698.

³³ BHIC, 7366, Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 229.

³⁴ BHIC, 7364 Gemeentebestuur Oss 1930 – 1960, inv.nr. D.7.

koningin Wilhelmina.³⁵ Uit de dag- en nachtrappen blijkt dat dergelijke overtredingen niet of nauwelijks zijn opgetekend, noch dat de Osse gemeentepolitie hier extra op lette. Het enige incident waarbij de politie wel optrad, gebeurde op 31 augustus 1941. Politiebeambte de Haan, die bekend stond als sympathisant van de NSB³⁶, trof die dag een zoon van ene Ties van Loosbroek aan in de Molenstraat die daar met een boeket oranje bloemen stond te zwaaien. Hierop nam de agent de fiets van de jongen in beslag als strafmaatregel. Zijn zus was ook aanwezig en droeg een oranje bloem op haar mantel die zij op de Haans verzoek verwijderde.³⁷ Ook werd die dag een plaat verwijderd die was opgehangen aan een lantaarnpaal op de Wal waarop stond: 'NSB'ers vertrek of verrek.'³⁸

Deze twee voorbeelden zijn de enige acties van de politie die gehoorzaamheid aan deze Duitse verordening tonen. In andere stukken uit de archieven blijkt echter dat er van Duitse zijde weldegelijk verwacht werd dat de politie extra zou controleren. Wat blijkt is dat dit in Oss nauwelijks gehandhaafd is. In de dag- en nachtrappen die de uitvoering van dergelijke verordeningen tonen, komt dit buiten de gebeurtenissen op 31 augustus 1941 niet voor. Dit duidt op een spanning tussen plicht en burgerschap. Onduidelijk blijft echter of dit gebrek aan actie uitging van de korpsleiding of dat de agenten op surveillance een oogje dichtknepen. De aanpassingsbereidheid was hoe dan ook laag als het op maatregelen tegen het koningshuis aankwam.

Weigering en verzet kwamen tijdens de bezetting in Oss ook voor. In het gemeentepolitiearchief is een lijst te vinden van politiemensen die volgens de bezetter niet zuiver zouden zijn. Zo werd opperwachtmeester P.J. Deijnen op 12 juni 1944 gestraft met een schorsing en voordracht tot ontslag vanwege het niet willen groeten van de NSB-burgemeester Hermanus Apeldoorn die in NSB uniform over straat ging. Hij verklaarde nadien geen respect voor NSB'ers in uniform te hebben. Deijnen zou op 14 juli 1944 onderduiken, vlak voor Oss op 27 september 1944 bevrijd werd. Ook de opperwachtmeester J. Leemhuis zou om soortgelijke redenen op dezelfde dag onderduiken, vermoedelijk samen met Deijnen. Weigering, verzet en onderduiken doe je niet zomaar. Politiemensen zijn doorgaans plichtsbewuste mensen die trouw zijn aan het gezag. Er moet voor Deijnen en Leemhuis dus een punt zijn gekomen dat zij een grens stelden aan wat in politiedienst aanvaardbaar is. Als laatste zou opperluitenant en korpschef D. Kniepstra ook een passieve houding hebben gehad tegenover de Duitse overheersing. In het politiearchief is een beoordeling van Duitse zijde over hem te vinden waarin onder andere staat dat Kniepstra het vermogen zou missen om het Osse korps de benodigde discipline bij te brengen en de juiste leiding te geven. Zijn superieuren beoordelen zijn optreden als 'slap'.³⁹ Wat de aanpassingsbereidheid in bezettingstijd kan dus gesteld worden dat een deel van het korps hiertoe niet bereid was en dat men redelijk passief was in het uitvoeren van maatregelen die nadelig voor de Osse bevolking konden zijn.

Figuur 3. Portret van inspecteur D. Kniepstra, korpschef van de Gemeentepolitie Oss ten tijde van de Duitse bezetting (20-10-1936).
Bron: Beeldcollectie Stadsarchief Oss.

³⁵ BHIC, 7364 Gemeentebestuur Oss 1930 – 1960, inv.nr. 699.

³⁶ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 177.

³⁷ BHIC, 7366 Gemeentepolitie Oss 1856 – 1945, inv.nr. 233.

³⁸ Ibidem.

³⁹ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 177.

Eerder is vermeld dat de gemeentepolitie eensgezind optrad tegen een groep NSB'ers die in Oss wilden colporteren in 1938. Toch blijkt uit een rapport van 5 juli 1945 dat vijf leden van het Osse korps op last van het militair gezag geschorst en geïnterneerd zijn in Vught op grond van nationaalsocialistische sympathieën. Het ging om een inspecteur (buiten dienst), een hoofdagent en drie agenten van politie. De sterkte van het Osse korps was op dat moment een inspecteur, tevens waarnemend korpschef, een adjunct-inspecteur, acht hoofdagenten en drieëntwintig agenten, waaronder acht hulpagenten. Dit betekende dat, de inspecteur buiten dienst daargelaten, zeventien procent van het korps politiek onbetrouwbaar werd geacht.⁴⁰ Buiten deze casussen is er in de archieven geen materiaal aangetroffen over gewetensbezwaren of andere conflicten tussen plicht en burgerschap in de voor- en naoorlogse periode. Ook de interviews met Hessing en Steenbakkers leverde in deze niets op. Dit deel van het onderzoek blijft dus beperkt tot indicaties van weigering en afwijkend gedrag.

⁴⁰ BHIC, 7366 Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 198.

Thema 4: Interactie met burgers en bejegening

Het laatste en meest omvangrijke thema behelst de manier waarop de Gemeentepolitie Oss door de jaren heen met burgers is omgegaan. Het moge duidelijk zijn dat de samenleving in de loop der jaren, met name vanaf de jaren zestig, ander gedrag is gaan verwachten van de politie. Deze paragraaf onderzoekt wat dit narratief, wat vooral ingegeven werd door ontwikkelingen in de Randstad, voor een kleine gemeente als Oss heeft betekend. Hierbij komen wederzijdse verwachtingen tussen politie en burger aan bod, evenals het fenomeen van de wijkagent, hoe werd omgegaan met klachten van burgers en een casus over arrestantenzorg in de jaren tachtig.

Wederzijdse verwachtingen

Zoals het publiek verwachtingen heeft van de politie, heeft de politie ook verwachtingen van het publiek. Hoe verwachtingen van burgers ten aanzien van de politie kunnen botsen, is reeds aan bod gekomen. Het perspectief van de politie blijft hierin echter onderbelicht. Als de verwachtingen, waarden en normen van burgers en politie botsen is het vaak de maatschappelijke verontwaardiging die de meeste aandacht krijgt. Daarom is het goed om in deze ook inzicht te geven in wat de politie van het publiek en de politiek verwacht. Uit het interview met Wil Steenbakkers blijkt dat hijzelf, maar ook veel collega's uit zijn tijd sinds de cultuuromslag die in de jaren zeventig op gang kwam, vonden dat de verwachtingen van de samenleving erg hoog waren. Hij schetst een beeld van burgers die soms onrealistische verwachtingen van de politie hebben en uiterst kritisch zijn als hieraan niet wordt voldaan, bijvoorbeeld als het gaat om reactietijd op meldingen. Steenbakkers geeft aan dat capaciteitsproblemen altijd hebben gespeeld, vandaar dat de politie moet prioriteren en niet iedereen altijd snel kan helpen. Burgers daarentegen verwachten wel dat de politie paraat staat als zij daar behoefte aan hebben. Hoewel het uitgangspunt altijd is dat de politie burgers in nood helpt, hoe groot of klein die nood ook is, bleef het aanpassingsvermogen van het kleine Osse korps beperkt, ondanks dat de aanpassingsbereidheid er weldegelijk was.

Vanuit politieperspectief is er een paradox zichtbaar tussen het gedrag wat de burger van de politie verwacht en hoe de burger zichzelf opstelt tegenover de politie. In de interviews komt duidelijk naar voren dat burgers enerzijds minder autoritair gedrag zijn gaan verwachten sinds de jaren zestig, maar dat zij zich ook onbeschofter zijn gaan gedragen. Steenbakkers vertelde bijvoorbeeld dat burgers in toenemende mate ongehoorzaamheid toonden, bezwaar maakten tegen corrigerende maatregelen en de politie uitscholden. Hiervoor was dit vrij zeldzaam. Dit is in lijn met de ontwikkeling dat het aanzien van het gezag in zijn geheel afnam in de naoorlogse periode. Politieagenten zijn echter veelal gezagstrouw en verwachten dus in beginsel ontneming en respect voor de politie. Het is duidelijk dat dit vanaf de jaren zestig niet meer vanzelfsprekend was waardoor de nadruk verschuift van gehoorzaamheid verwachten, naar wederzijds respect, dialoog, onderhandeling en gelijkwaardigheid als uitgangspunten.⁴¹ Over dit laatste punt kwamen in 1985 klachten binnen. Men vond de anonimiteit van de Gemeentepolitie onprettig, waardoor de discussie opkwam om naamplaatjes te gaan dragen om gelijkwaardigheid en het vertrouwen tussen burger en politie te verbeteren.⁴² Hoewel de relatie tussen politie en burger nooit gelijkwaardig zal zijn vanwege de bijzondere bevoegdheden die een politieagent heeft ten opzichte van een normale burger, was men in Oss wel bereid om de discussie hierover te voeren en met eventuele oplossingen te komen. Toch lijkt het erop dat men op de werkvloer het gevoel had wat betreft discussies over de bejegening van burgers achter de feiten aan te lopen, omdat de verwachtingen snel veranderden. Dit geldt niet alleen voor de Randstad, maar dus ook voor een kleine gemeente als Oss.

⁴¹ Heijink, Andersson, Berkhout, Nordholt, Peters, Straver en Wiarda, *Politie in Verandering*, 64.

⁴² BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 118.

De Wijkagent

Het moge duidelijk zijn dat de omstandigheden en samenleving waarin de Gemeentepolitie haar werk moest doen voor en na de Tweede Wereldoorlog fundamenteel anders waren. Voor de oorlog trad de politie wetmatig op, werd er niet getwijfeld aan de autoriteit van de politie en deed men nauwelijks aan preventie van sociale problematiek of discretionaire acties. Na de oorlog werd men niet alleen geconfronteerd met andere, nieuwe vormen van criminaliteit zoals georganiseerde drugscriminaliteit, maar ook sociale problematiek en veranderende verwachtingen van nieuwe sociale groepen ten aanzien van de politie. De politie was vervreemd geraakt van de burger en moest, zoals Rob Hessing het zegt, een politie voor de burger worden. Een belangrijk middel om het contact tussen burgers en politie te bevorderen was het invoeren van de wijkagent. Volgens *Politie en Verandering* (1978) moesten er sterke wijkteams komen met politiemensen die vanwege hun nauwe band met de buurt beginnende criminaliteit en sociale problematiek snel konden opsporen en tegengaan.

Oss is in deze wederom bijzonder. Oss had namelijk voor *Politie in Verandering* al wijkagenten. Uit een handleiding voor de zogenaamde 'wijkdienst' uit 1969 blijkt dat Oss verdeeld was in drie tot vier wijken en dat in elke wijk een wijkkantoortje was van waaruit de wijkagent dienst deed. Er waren in totaal zes wijkagenten die onderling communiceerden en informatie uitwisselden zodat iedereen op de hoogte was van wat er in de wijk speelde. Wijkagenten waren bij voorkeur wat ouder en meer ervaren, veelal in de rang van hoofdagent. De richtlijnen noemen minstens dertig als vereiste leeftijd, omdat het Osse publiek oudere agenten meer zou vertrouwen. De wijkagent zou volgens de handleiding namelijk ook door burgers moeten worden gezien als vertrouwensman bij wie men zijn of haar problemen kwijt kon. De taken van de wijkagent in Oss in 1969 reflecteren sterk het profiel wat in de jaren zeventig in heel Nederland werd uitgerold:

- Contact leggen met het publiek uit de wijk.
- Toezicht jeugd in de ruimste zin van het woord.
- Het oplossen van gezinsmoeilijkheden en burenruzies.
- Daarnaast reguliere wetshandhaving zoals toezicht op verkeer, gemeentelijke bepalingen en openbare orde.

Ook aan de benaderbaarheid werd gedacht. Zo deed de Osse wijkagent dienst op de fiets zodat hij beter benaderbaar was dan als hij in een auto zou surveilleren.⁴³ Het invoeren van wijkagenten en contact zoeken met burgers wordt ook wel *proximity policing* genoemd. Het doel ervan is de afstand tussen politie en burger te verkleinen. Hiervoor moet de politie dus benaderbaar en zichtbaar zijn en zich naast het bestrijden van criminaliteit ook bezighouden met sociale problematiek.⁴⁴ Uit deze stukken blijkt dat de Gemeentepolitie Oss zich buitengewoon vroeg een dergelijke stijl van politieoptreden adopteerde en zich begon aan te passen aan de veranderende samenleving. Hier was geen beleid van hogerhand voor nodig, maar werd intern opgepakt, ingegeven door wat het korps zelf observeerde. Hieruit blijkt een grote aanpassingsbereidheid en aanpassingsvermogen om tegemoet te komen aan de behoeften van burgers enerzijds en een goede invulling van de politietaken anderzijds: wetshandhaving én dienstbaarheid.

Veertien jaar later blijkt uit de richtlijnen voor de algemene dienst dat het concept van de wijkagent in Oss geconsolideerd is. Er zijn spreekuren voor burgers op de wijkbureaus, het belang van frequent en periodiek werkoverleg tussen wijkagenten wordt onderstreept en het oproepen van wijkagenten voor het assisteren bij andere politietaken moet tot een minimum worden beperkt zodat zij ongestoord hun dienst in de wijk kunnen doen.⁴⁵ De sociale en preventieve taak van de wijkagent blijkt nog eens uit de notulen van een werkoverleg van de wijkagenten van 23 november 1983. Hierin staat dat het niet de taak is van de wijkagent om repressief op te treden tegen bijvoorbeeld een caféhouder die zijn zaak tot na de toegestane tijd openhoudt. Dit is de taak van de afdeling Bijzondere Wetten. Met andere woorden, het was belangrijk dat men in de wijk de wijkagent bleef

⁴³ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 160.

⁴⁴ Schaap, *The Police, the public, and the pursuit of trust*, 305.

⁴⁵ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 162.

zien als bondgenoot en niet als controleur. Toch staat er ook dat de wijkagent in deze niet met zich moet laten 'sollen'.⁴⁶ Hier blijkt maar weer eens uit hoezeer politiewerk om het zoeken van balans gaat.

Omgaan met klachten

Een bron waar tevens aanpassingsprocessen in naar voren komen zijn klachtenprocedures. Zoals bij elke organisatie kunnen mensen klachten indienen over hoe ze door een bepaalde organisatie behandeld zijn. Zo ook bij de politie. Voor Oss zijn voornamelijk voor de jaren tachtig veel documenten over klachten te vinden. Deze serie bronnen begint met een nota uit 1983 over de te volgen klachtenprocedure in Oss. Hierin wordt gesteld dat 'een politieambtenaar in zijn/haar werk dikwijls met moeilijke problemen wordt geconfronteerd. Vaak wordt daarbij verwacht dat hij/zij snel de juiste beslissingen neemt en direct handelend optreedt. Het is echter ook onredelijk om te verwachten dat er nooit fouten worden gemaakt. De aard van het politiewerk is in belangrijke mate corrigerend, waarbij soms verregaande dwangmiddelen worden aangewend. Bekend is ook dat daarbij spanningen ontstaan. Bewustzijn van het belang van objectiviteit en redelijkheid is hierbij belangrijk. Hij/zij moet ervan doordrongen zijn, dat de burgers zijn/haar doen en laten erg kritisch volgt. De laatste jaren is de behoefte om gevoelens van onvrede of kritiek met betrekking tot politie-optreden te uiten steeds meer toegenomen.'⁴⁷ Deze nota toont dat de leiding zich bewust is van de spanningen die er zijn als het gaat om wederzijdse verwachtingen tussen burgers en politie. Vandaar dat een goede behandeling van klachten belangrijk wordt geacht. Uit klachtenoverzichten kan de volgende informatie gehaald worden over gedane klachten door burgers die gegrond werden verklaard en waarop een actie vanuit de Gemeentepolitie moest komen.⁴⁸

Jaartal	Aantal klachten	Gegrond/ Ongegrond % Gegrond	Uitkomst behandeling gegronde klachten
1983	20	3 / 17 15% Gegrond	1 x excuusbrief aan klager wegens onterechte aanhouding 1x gesprek met klager over klacht overlast fietsen en motoren. Daarnaast intern extra prioriteit gegeven aan dergelijke overlast 1x excuusgesprek met klager, omdat de politie deels schuld had aan een aanrijding waarbij klager betrokken was
1984	21	2 / 19 10% Gegrond	1x klacht over onfatsoenlijk optreden van een politiebeambte contra verdachte. Gesprek met klager gevoerd, geen aanwijzing voor disciplinaire maatregel 1x gesprek met klager wegens trage afhandeling van een aangifte van vernieling
1985	22	3 / 19 16% Gegrond	1x gesprek met klager over verkeersveiligheid leidde tot meer verkeerscontroles in de P. Bloemstraat 1x klacht met betrekking tot niet correcte/onhandige uitspraken van een politiebeambte richting klager. Intern het politieoptreden in zijn algemeenheid bespreekbaar gemaakt. 1x gesprek met klager over fietsgedrag leidde intern tot meer aandacht voor het verbaliseringsbeleid.
1986	15	1 / 14 7% Gegrond	1x telefonisch onderhoud met klager over klacht trage afhandeling van aangifte
1987	15	3 / 12 25% Gegrond	1x arrestant schadeloos gesteld nadat de politie een jas van betrokkene was kwijtgeraakt 1x mondelinge excuses van verzuim om voor een verdachte een raadsman te contacteren na inverzekeringstelling 1x klacht van onheus gedrag tijdens het innen van een boete. Betrokken medewerkers ontvingen een berisping en zijn gewezen op hun handelwijze

⁴⁶ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 162.

⁴⁷ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 118.

⁴⁸ Ibidem.

Uit deze gegevens blijkt dat voor de jaren tachtig de meeste klachten ongegrond werden verklaard wat betekent dat er conform de politierichtlijnen is gehandeld. De klachtenprocedure was zo dat de leidinggevende van de politieagent waarover de klacht ging de behandeling deed en het onderzoek deed. Dit werd gedaan door eerst een verklaring van de klager en eventuele getuigen op te nemen en daarna de medewerker(s) waartegen de klacht was gedaan te horen. Op basis hiervan beoordeelde de leidinggevende of de klacht gegrond was of niet. Als dit niet het geval was, werd de klager hier per brief van op de hoogte gesteld. Als de klacht wel gegrond was, volgde meestal een excuusbrief, een gesprek met de klager en eventueel een disciplinaire maatregel of werd er extra aandacht gegeven aan de klacht op de werkvloer. Zoals te zien is in de tabel gaan gegronde klachten meestal over bejegening, gebrek aan aandacht voor iets of traag dan wel onjuist administratief handelen.

In sommige gevallen was de klacht dermate ernstig dat de korpschef de afhandeling op zich nam. Een voorbeeld van een dergelijke klacht met betrekking tot het toepassen van geweld is die van Dirk Hendrikus Baum uit 1986 wegens mishandeling door de politie. Baum was betrokken geraakt bij een aanrijding, maar was doorgereden. Hierop zette de politie de achtervolging in en reed hem klem. Hierbij botste Baum tegen een boom. Naar eigen zeggen raakte hij hierdoor versuft en kon niet adequaat reageren op de bevelen van de politie om uit het voertuig te stappen. Hierop werd hij door een van de agenten aan zijn haren uit de auto getrokken. Ook zou hij, terwijl hij geboeid op de grond zat, enkele schoppen tegen zijn lichaam en hoofd gehad hebben. Als bewijs stelde een arts later vast dat er inderdaad plukken haar uit Baum's hoofd getrokken waren en dat hij een bloedlip had, hoewel het niet vastgesteld kon worden of dit kwam door de botsing of het toegepaste geweld.⁴⁹

De betrokken agenten waren brigadier M.W. Hazenberg en hoofdagent T.G.M. Liebrechts. Zij verklaarden dat het trekken aan de haren juist was. Zij deden dit om een vlucht van Baum te voorkomen. Hij was immers al doorgereden bij een aanrijding en bleek na nader onderzoek vaker agressief te zijn geweest tegen de politie. De agenten handelden dus naar eigen zeggen deels uit zelfbescherming.

Omdat het hier ging om een vrij ernstige beschuldiging van mishandeling van een verdachte door de politie, werd de klacht behandeld door korpschef Roelofs. Hij voerde het onderzoek uit en hoorde zowel de klager als de betrokken agenten. Begin 1987 stuurde hij zijn bevindingen aan Hoofdofficier van Justitie Ficq. Ficq stuurde op 7 april 1987 een brief aan Baum waarin hij mededeelde niet tot vervolging van de agenten over te gaan. Hij schrijft: 'Uit het onderzoek blijkt dat u bekend staat om uw gewelddadige optredens jegens de politie. Hieruit blijkt ook dat agenten meermaals verwondingen hebben opgelopen.' Gezien deze achtergrondinformatie achtte Ficq het begrijpelijk dat de politieagent in kwestie geweld had aangewend, hoewel een lichtere vorm zijn voorkeur zou hebben gehad. Desondanks oordeelde hij dus dat het politieoptreden en de aanwending van geweld niet onjuist was. Baum moest het hiermee doen.⁵⁰

Korpschef Roelofs geeft hier op 27 april 1987 ook nog een antwoord op. Hij is het niet geheel eens met de officier. Hij schrijft: 'Ik kan mij in concreto moeilijk een lichtere vorm van geweld voorstellen. Gewelddaanwending in deze situatie heeft niet alleen tot doel om de verdachte daadwerkelijk aan te houden, maar dient tevens om de veiligheid van de politieambtenaar te bevorderen. Gewelddaanwending, die tot resultaat heeft dat de verdachte veel directe pijn ondervindt en tegelijkertijd weinig letselrisico in zich draagt (zoals haren trekken), is in mijn ogen te preferen boven bijvoorbeeld het aanleggen van bepaalde armklemmen.' Roelofs sluit zijn brief af met de stelling dat haren trekken absoluut geen gewoonte mag worden, maar dat politiemensen niet mogen schromen om deze geweldsvorm toe te passen wanneer dit geboden is.⁵¹

De reactie van Roelofs is kenmerkend voor hoe de politie omgaat met klachten van buitenaf. In bovenstaande tabel toont de politie zich bereid schuld te erkennen en excuses te maken. Toch tonen deze documenten slechts de papieren werkelijkheid. Gezien het gesloten karakter van de

⁴⁹ BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 118.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

politieorganisatie zijn klachten van buiten altijd een gevoelig punt. Oud-politieagent Steenbakkers noemt de politie ook wel een oesterorganisatie. Hij vertelde dat in Oss men weldegelijk door de prettigere sfeer onder Hessing en Roelofs kritiek op elkaar kon hebben en collega's kon aanspreken op gedrag en functioneren. Als iemand van buitenaf echter kritiek had op het korps, ging men ogenblikkelijk in de verdediging. Fouten toegeven zou volgens Steenbakkers beter zijn, zeker met het oog op de verwachting dat de overheid transparant is, maar dit was niet de natuurlijke reactie wat mede het relatief hoge percentage ongegronde klachten kan verklaren.

Steenbakkers noemde zelf een geval waarin hij wel de fout toegaf en tot spanningen leidde. Zo was er een klacht in een zedenzaak waarbij een zedenrechercheur volgens de klaagster niet adequaat en grondig gehandeld had. Het handelen van de rechercheur bleek inderdaad niet in orde te zijn en Steenbakkers sprak hem daarom aan op zijn nalatigheid en functioneren. Dit leverde frictie op tussen de twee. De rechercheur had namelijk verwacht dat zijn chef hem in bescherming zou nemen. Bij klachten ging het personeel er vaak vanuit dat de chef hen beschermde. Door fouten echter toe te geven en bij gegronde klachten het slachtoffer centraal te stellen, open je de politieorganisatie een beetje en komt men tot een betere verstandhouding tussen politie en burger. Hoe systematisch dit gebeurde in Oss, is niet na te gaan. Volgens Steenbakkers zijn dergelijke gevallen redelijk zeldzaam vanwege het wij-gevoel wat binnen het korps heerst, maar ook het onfeilbare karakter van de politie. Men is in een dergelijke hiërarchische organisatie vaak statusgevoelig en te trots om fouten toe te geven. Aanpassingsbereidheid was wat externe klachten betreft dus een lastig punt.

Toch zijn er in het politiearchief niet alleen klachten, maar ook dankbetuigingen van burgers te vinden. Het betreft een vrij dikke map over de jaren 1984 tot 1989 en bevat bedankjes van burgers van bijvoorbeeld een snelle en adequate aanpak van een autodiefstal, een fraude-onderzoek, afwikkeling van een aanrijding en een geval van hulpverlening en bemiddeling daarbij. Tevens zijn er brieven te vinden van verenigingen die de politie bedanken voor de bijstand en beveiliging van evenementen zoals carnaval, een internationaal motorcrossevenement en een voetbalwedstrijd.⁵²

Arrestantenzorg

Een andere casus waar aanpassingsbereidheid en aanpassingsvermogen uit blijkt is onvrede over de arrestantenzorg in Oss. Ook deze casus komt voort uit klachten van, in dit geval, arrestanten. Deze casus speelt eind jaren tachtig en begint met drie arrestanten die in 1986 in hongerstaking gaan omdat het eten vies en weinig gevarieerd is. Varkensvlees werd een tijdje niet geserveerd vanwege een Turkse arrestant die moslim was en dus geen varkensvlees mocht eten. Enerzijds is hier dus al aanpassingsbereidheid in te herkennen door rekening te houden met de religieuze achtergrond van arrestanten, anderzijds kan je het dus nooit voor iedereen goed doen. Andere eisen waren langer bezoek, langer luchten en de mogelijkheid om te kunnen sporten. Lokale dagbladen berichtten over dit voorval, wat als gevolg had dat er een externe commissie bestaande uit lokale politici werd opgericht die op de kwaliteit van de arrestantenzorg moest toezien. De rapporten van deze commissie en de reacties van korpschef Roelofs zeggen veel over zowel de aanpassingsbereidheid van het Osse korps, als het praktische aanpassingsvermogen.

In 1987 bezocht de commissie het cellencomplex in Oss voor het eerst. Er was slechts een arrestant aanwezig die aangaf zeer tevreden te zijn over zijn behandeling, het eten, de verzorging, het luchten en de houding van het personeel. Dit alles staat haaks op de berichten een jaar eerder. Toch had het cellencomplex in Oss een aantal nadelen tegenover anderen: er was geen radio en tv op de cellen, deze waren alleen in de gemeenschappelijke ruimte aanwezig, en er was geen mogelijkheid tot sport en minder sociaal contact met medegevangenen. De commissie oordeelde dat sport gezien de locatie onmogelijk te organiseren was. Wel gaf ze het advies om in alle cellen radio's te installeren.

⁵² BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 119.

Het tweede rapport, geschreven door dezelfde commissie, volgde een jaar later. Op 4 februari 1988 bracht de commissie weer een bezoek aan het cellencomplex waar toen alle tien cellen bezet waren. Het personeel verleende medewerking en de meeste arrestanten waren nog steeds tevreden. Er was alleen een klacht dat er niet elke dag gelucht kon worden en de commissie was teleurgesteld om te zien dat er geen gevolg was gegeven aan het installeren van radio's in de cellen. Korpschef Roelofs gaf op 10 maart 1988 zijn reactie op het rapport. Hierin gaf hij aan zeker bereid te zijn radio's te installeren, maar dat dit technisch niet mogelijk was tot de verbouwing van het complex in 1989. Wat de klacht over het luchten betreft kwam dit door een gebrek aan personeel. Er waren zogenaamde arrestantenverzorgers, mensen zonder politionele bevoegdheden, maar die werkten alleen overdag. 's Avonds en in het weekend was het reguliere personeel hier verantwoordelijk voor. Deze agenten reageerden soms traag, omdat ze tegelijk met het toezicht op de arrestanten ook reguliere dienst moesten doen en eropuit moesten als er ergens een noodgeval was. Hierdoor kwam het voor dat er niemand aanwezig was om in de behoeften van arrestanten te voorzien. Het begrotingsoverzicht laat zien dat ook hier serieus mee om is gegaan door de korpsleiding, want voor 1989 was er financiële ruimte ingeruimd voor een derde arrestantenverzorger.⁵³

In mei 1989 vond nog een onaangekondigd bezoek plaats. Er was een arrestant aanwezig. Het moge duidelijk zijn dat het aantal arrestanten in Oss erg fluctueerde. Dit is ook niet zo gek, arrestanten werden vaak slechts tijdelijk in Oss geplaatst, omdat er in de huizen van bewaring of gevangenis in grotere steden geen plek meer was. De arrestant had geen klachten en noemde het complex in Oss zelfs goed in vergelijking met andere locaties. Wel bleef het personeelstekort een probleem, met name in de weekenden. Hoofdinspecteur van Genabeek gaf hier namens commissaris Roelofs in juni 1989 een reactie op. Er zou intern gezocht worden naar oplossingen voor het personeelstekort en de radio's zouden dat jaar met de verbouwing nog geïnstalleerd worden. Tevens zou er een ruimer aanbod aan maaltijden beschikbaar komen.⁵⁴

Uit deze casus blijkt een relatief grote aanpassingsbereidheid van korpschef Roelofs. Hij was bereid om elk advies van de commissie op te volgen. Deze casus toont echter ook dat er voor daadwerkelijke aanpassingen niet alleen aanpassingsbereidheid moet zijn, maar ook aanpassingsvermogen. In het geval van de radio's in de cellen was het vermogen van de Gemeentepolitie om dit aan te passen niet aanwezig, omdat er praktische obstakels waren.

⁵³ BHIC, 1566 Gemeentebestuur Oss 1961 – 1993, inv.nr. 1269.

⁵⁴ Ibidem.

Conclusie

De vraag die in dit onderzoek centraal stond ging over hoe de Gemeentepolitie in Oss zich tussen de jaren '30 en '80 heeft aangepast aan veranderende maatschappelijke veranderingen ten aanzien van hun organisatie en optreden. Dit was ingegeven door de vele en ogenschijnlijk eeuwige discussies die er zijn over de politie. Aan de hand van archiefmateriaal en interviews zijn per thema een aantal casussen gekozen om aanpassingsprocessen mee te reconstrueren. Zoals eerder aangegeven geeft dit natuurlijk geen volledig beeld van hoe het er in Oss aan toe ging, maar het geeft wel een indicatie van hoe aanpassingsbereid het Osse korps was en wat voor middelen zij ter beschikking hadden om deze aanpassingen door te voeren.

Concluderend kan gesteld worden dat er in Oss een verschuiving in aanpassingsbereidheid gesignaleerd kan worden vanaf de jaren zeventig. Met de komst van Hessing en zijn opvolger Roelofs is de aanpassingsbereidheid vrij groot te noemen. Tot die tijd was er nog weinig discussie over de politie was en dus ook weinig veranderende verwachtingen van het publiek om zich aan te passen. Tot 1966 was daarom het klassieke politiemodel gangbaar waarbij de politie wel zichtbaar was, maar ver van de burger afstond. De nadruk lag op wetshandhaving en weinig op de dienstbare taak van de politie. Met de komst van Hessing in 1974 is de Gemeentepolitie Oss vrij vroeg gestart met de transitie van dit klassieke model naar een model van toenadering, preventie en discretionair handelen. De casussen over het beleidsplan, de inclusie van vrouwen in het korps, de wijkagent en arrestantenzorg illustreren dit. Zowel Hessing als Roelofs toonden zich bewust van veranderende verwachtingen, namen dit serieus en reageerden hierop. Een conclusie is dus dat de invloed van een korpschef niet onderschat moet worden, met name in een klein korps als Oss. In grotere korpsen is die invloed veel minder direct.

Ondanks dat de aanpassingsbereidheid in Oss vanaf de jaren zeventig hoog was, moeten we ook constateren dat op sommige punten het kleine Osse korps niet in staat was zich aan te passen. Een klein korps is per definitie zwak, met minder financiële middelen dan in bijvoorbeeld grote steden. De Gemeentepolitie Oss was in die zin een vrij statische organisatie met weinig verloop en ruimte om bijvoorbeeld aan de diversiteitseis te voldoen. We hebben gezien dat hoewel vrouwen geaccepteerd waren en geschiktheid als belangrijkste kwaliteitseis gold, het aantal vrouwelijke politieagenten, met name ook in leidinggevende functies gedurende de jaren '30 t/m '80 laag is geweest. Dit had deels te maken met het relatief grote verloop van vrouwen vanwege bepaalde wetgeving, maar ook het gebrek aan financiële en personele ruimte om actief vrouwen te werven. Hetzelfde gold min of meer voor religieuze minderheden en mensen met een migratieachtergrond. Oss was een vrij homogene samenleving waar weinig diversiteit was. Hier kon dus ook maar in beperkte mate actief beleid op gevoerd worden. Een belangrijke conclusie is dan ook dat hoewel een discussie op nationaal niveau actueel kan zijn, de lokale situatie dusdanig anders kan zijn dat die verwachting niet opgaat voor dat gebied en er dus ook niets veranderd.

Verder staan praktische of financiële obstakels snelle aanpassingen soms in de weg. Dit was het geval met de arrestantenzorg. Wegens personeelstekorten en te weinig ruimte in formatie was men ondanks de bereidheid om de klachten op te lossen, niet in staat dit snel te doen. Hetzelfde gold voor het installeren van radio's in het cellencomplex, iets wat om praktische redenen pas in 1989 georganiseerd kon worden.

Afsluitend is het feit dat de Gemeentepolitie Oss al voor *Politie in Verandering* begonnen was zich aan te passen aan veranderende maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van de politie op zijn minst opmerkelijk te noemen. Het heeft dan ook aanbeveling een dergelijk onderzoek naar aanpassingsprocessen op de werkvloer in kleine korpsen uit te breiden zodat meerdere casussen met elkaar vergeleken kunnen worden. Dit zal ik in mijn promotieproject zal proberen te doen.⁵⁵

⁵⁵ Meer informatie over het promotieproject: ['To protect and serve' | Radboud University \(ru.nl\)](https://www.ru.nl).

Bronvermelding

Literatuur

- Brans H., Gemeentepolitie Oss 1948 – 1982 (1982)
- Casperie J., 'Beschouwingen over de criminaliteit in Oss E.O. vergeleken bij die in andere centra van Noord-Brabant', Psychiatrisch Juridisch Gezelschap (Amsterdam 1934)
- Charman S., Police specialisation, identity and culture: becoming blue (Cham 2017)
- Croes M., 'The Dutch Police Force and the Persecution of the Jews in the Netherlands during the German occupation, 1940-1945', in: Local government in Occupied Europe (1939-1945) 67 – 81
- Fijnaut C., De Geschiedenis van de Nederlandse Politie. Een Staatsinstelling in de Maalstroom van de Geschiedenis (Amsterdam 2007)
- Huizing B. en Aartsma K., De Zwarte Politie 1940 – 1945 (Amsterdam 1986)
- Kelder J.J., De Schalkhaarders. Nederlandse politiemannen naar nationaal-socialistische snit (Leiden 1990)
- Keulen S. en Kroeze R., 'Back to buisiness: A next step in the field of oral history – The usefulness of oral history for leadership and organizational research' in: The Oral History Review 39:1 (2012) 15 – 36
- Liempt, van A., 'Duitsers konden het niet alleen', in: A. van Liempt, De jacht op het verzet. Het meedogenloze optreden van Sicherheitsdienst en Nederlandse politie tijdens de Tweede Wereldoorlog (Amsterdam 2013)
- Meershoek G., De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving (Hengelo 2007).
- Ooyen van I., Bürger – Polizei – Kultur (Frankfurt 2017)
- Piersma H., Op eigen gezag. Politieverzet in oorlogstijd (Amsterdam 2019)
- P. Ramshaw, Silvestri M. en Simpson M., Police leadership: changing landscapes (Cham 2019)
- Romijn P., 'Die Nazifizierung der lokalen Verwaltung in den besetzten Niederlanden als Instrument bürokratische Kontrolle' 93 – 120 in: W. Benz, J. Houwink ten Cate, G. Otto, Die Bürokratie der Okkupation. Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa (Berlin 2018)
- Scholten M. en Wattenberg B., Tussen Raadhuis en Raadhuislaan: 100 jaar Korps Gemeentepolitie Oss 1893 – 1993 (1992)
- Schaap D., The police, the public, and the pursuit of trust. A cross-national, dynamic study of trust in the police and police trust-building strategies (Den Haag 2018)
- Smeets J., De Affaire-Oss. Van lokaal conflict tot nationale rel (Amsterdam 2001)
- Smeets J., Verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat (Utrecht 2007)
- Wal van der R., De vakorganisatie en het beroepsonderwijs (Gouda 2007)
- Wattenberg B., De Dienders van Oss 1699 – 1924 (1988)

Primaire bronnen

K. Heijink, H. Andersson, J.Th.A.M. Berkhout, E.E. Nordholt, P.C. Peters, M.A. Straver en J. Wiarda, *Politie in Verandering. Een theoretisch model* (1978)

M. de Graaff en R. van der Wal, *Op de schouders van voorgangers. Streven naar diversiteit in de Nederlandse politietop* (2011)

Internet, Website NOS [Yesilgöz: geen hoofddoek bij politie in uniform \(nos.nl\)](https://www.nos.nl/nieuws/2023/09/08/yesilgoz-geen-hoofddoek-bij-politie-in-uniform-nos-nl) (Geraadpleegd 9-8-2023)

BHIC, 7364 Gemeentebestuur Oss 1930 – 1960, inv.nr. D.7

BHIC, 7364 Gemeentebestuur Oss 1930 – 1960, inv.nr. 699

BHIC, 1566, Gemeentebestuur Oss 1961 – 1993, inv.nr. 704

BHIC, 1566 Gemeentebestuur Oss 1961 – 1993, inv.nr. 1269

BHIC, 7366 Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 198

BHIC, 7366, Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 229

BHIC, 7366 Gemeentepolitie Oss 1856 – 1945, inv.nr. 233

BHIC, 7366, Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 271

BHIC, 7366, Gemeentepolitie Oss 1856 – 1944, inv.nr. 698

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 72

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 104

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 118

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 119

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 158

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 160

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 162

BHIC, 7536 Gemeentepolitie Oss 1945 – 1993, inv.nr. 177